

Oponentský posudek na disertační práci Mgr. Jana Dobeše „Národní shromáždění v letech 1945-1948“, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Katedra pomocných věd historických a archivního studia, Praha 2010, 393 s. rkp.

Jan Dobeš se v disertační práci zaměřil na zpracování a vysvětlení okolností obnovy, fungování a role instituce Národního shromáždění v Československu v letech 1945-1948. Pozornost soustředil též na několik vybraných a zároveň důležitých otázek, které obnovu parlamentní instituce provázely a dotvářely její podobu. Charakterizuje celkový vývoj v obnovené republice v uvedených letech, vysvětluje tehdejší ústavněprávní situaci, seznamuje například i se sociálně profesní skladbou členů Národního shromáždění a či s jejich právním postavením. V práci se věnoval zejména zhodnocení celkového postavení a úlohy parlamentu v rámci specifík politického systému poválečné Národní fronty. Pokusil se o vysvětlení vzájemného vztahu těchto institucí. Zamýšlel se, zda za specifických podmínek omezené demokracie a dohody o nepřipuštění principu opozičního systému se poválečný parlament vůbec mohl obnovit a formovat jako jeden ze základních nositelů pluralitní demokratické moci. J. Dobeš si také pokusil vysvětlit, proč parlament nebyl vždy pouze jedním z výkonných a poslušných nástrojů politiky Národní fronty, a zda byla možnost, podmínky a vůle zejména ze strany zástupců nekomunistických stran, aby parlament mohl za určitých okolností nahrazovat chybějící opozici.

Práce je rozčleněna do třinácti kapitol a četných podkapitol (včetně úvodu s přehledem pramenů a literatury a závěru), přičemž vlastní osu práce tvoří jedenáct výkladových kapitol. První tři výkladové kapitoly jsou zaměřeny obecněji. Autor se věnoval stručnému rozboru parlamentarismu a teoriím parlamentarismu, dále připomíná problematiku vývoje meziválečného Národního shromáždění v letech 1918-1938. Ve třetí kapitole se zamýšlí na podstatou československého vývoje v letech 1945-1948 a nad procesem vzniku systému lidové demokracie, kdy trendy ke kolektivismu například i v podobě zdůvodnění, že problémy doby nevyřeší pouze politická demokracie, ale její rozšíření o hospodářskou demokracii a sociální práva, významně poznamenaly postavení, úkoly i charakter práce Národního shromáždění. Ve čtvrté výkladové kapitole věnoval autor pozornost dvěma faktorům, které výrazně ovlivnily formu obnovy a pozici poválečného Národního shromáždění – dekretům prezidenta republiky a ustavení a činnosti Slovenské národní rady. Pátá a šestá výkladová kapitola jsou věnovány otázce delegační volby a svolání Prozatímního národního shromáždění na podzim roku 1945 a jednání o sídle parlamentu. Sedmá a osmá výkladová kapitola se zabývají proměnou jednacích řádů a právního postavení členů Národního shromáždění – pozornost autor zaměřil na institut poslanecké imunity či poslaneckých reversů.

Zajímavým problémem, který rozebírá autor v deváté výkladové kapitole, je proměna sociálně profesního složení členů parlamentu. Autor upozorňuje na výrazný úbytek představitelů tradičních společenských honorací a nezávislých profesí – advokáti, lékaři, univerzitní profesori, duchovní, a na výrazný nárůst zástupců nových organizací či institucí politického systému vzniklých po roce 1945 – jednalo se o poslance zastupující odbory, národní výbory či nové společenské celonárodní organizace. Závěrečné výkladové kapitoly jsou věnovány činnosti a charakteru Prozatímního a Ústavodárného národního shromáždění. Autor v nich upozornil na důležité momenty a svým způsobem i významné posuny v chápání a naplňování role parlamentu. Zdůraznil, že první poválečný parlament se ocitl ve zcela odlišné situaci od role Národního shromáždění v meziválečné republice. PNS byl zařazen do soustavy zastupitelských orgánů společně s národními výbory, které měl „lid“ v rámci dobových deklamací a prohlášení volit a dohlížet na ně. Prostředkem tohoto dohledu byly instituce a organizace, které měly zprostředkovávat vůli a zájmy lidu. Parlament tak přestal být představitelem nejvyšší legitimacy. Vyrůstala mu dle autora konkurence, která sice nebyla volena, její existence nevycházela z ústavy a nedisponovala formálními kompetencemi z ústavy plynoucími, ale přes to se mohla opírat o legitimitu srovnatelnou se zákonodárným sborem. V podobě po volbách v květnu 1946 zformovaného Ústavodárného národního shromáždění tu vznikla instituce, která měla snahu plnit i kontrolní roli vůči exekutivní sféře, zároveň tato snaha byla výrazně omezena principem dohody politických stran Národní fronty. Přesto zejména platforma některých parlamentních výborů ÚNS zastupovala často chybějící opozici - zejména zemědělský či bezpečnostní výbor.

Autor připomíná, že poválečný parlament o zásadních otázkách poválečného československého vývoje výrazněji nerozhodoval a budoucí politický vývoj v tomto smyslu podstatně neformoval, přesto se dle jeho poznatků nejednalo jen o bezvýznamnou instituci. Autor uvedl řadu důležitých argumentů, ve kterých osvětlil okolnosti, které nepřály plnohodnotnému rozvinutí jeho funkčního potenciálu a všech ústavních kompetencí. Upozorňuje, že zejména parlamentní kontrolní činnost přes všechno úsilí řady poslanců nekomunistických stran, byla omezována a potlačována. Jako významné a důležité faktory utlumování základních funkcí parlamentu pak autor dále uvádí existenci řady jiných ústavních či neústavních orgánů – politických i nepolitických - a tlak, který přímo či nepřímo na parlament vykonávaly, dále absenci opozice a koalice v jejich obvyklé podobě, a v neposlední řadě pak přenesení politické soutěže mimo parlament, který se stával často pouhým instrumentem k potvrzování rozhodnutí, která byla přijata v jiných, jemu nadřazených institucích. Souhlasím se závěrem, ve kterém autor uvádí, že v poválečném Československu nastupovaly k moci politické síly, které nepokládaly parlament za orgán vrcholné demokratické legitimacy. Svoji vlastní

legitimitu tyto síly pak odvozovaly z jiných, nepolitických, morálních a historických zdrojů. Vzhledem k české tradici a politické kultuře se ale parlamentu jako platformy uplatňování svého vlivu a politické vůle nevzdávaly. Měly vůči němu svá očekávání a ve své taktice s ním počítaly.

Autor správně vyvozuje, že mimořádné kompetence při vytváření nových mechanismů moci v období let 1945-1948, měly národní výbory a sjednocená odborová organizace. Tyto instituce navíc fungovaly jako spojenci komunistické strany, jejímž politickým cílům dodávaly znamení vyšší legitimacy. Byly považovány za orgány, které svojí samotnou podstatou autenticky zprostředkovávají vůli lidu a byly prohlašovány zejména komunisty za instituce rovnocenné parlamentním orgánům. J. Dobešovi se podařilo prokázat a vyložit proces a úroveň, ve kterém se tyto instituce staly konkurentem ústavních orgánů. Zákonodárny orgán byl tak konfrontován s určitými novými měřítky, podle nichž měly být jím schvalované zákony i další jeho kroky posuzovány. Legitimita jeho usnesení již neplynula jen z volebních výsledků a dodržování předepsané procedury, ale také z toho, zda dle výkladu komunistů byla v souladu s vůlí lidu a se směřováním historického vývoje. Od parlamentu se tak očekávalo, že bude bez zbytečných průtahů dávat legitimitu rozhodnutím přijímaným „jinde“ a odpovídajícím „vůli lidu“. Pevné a statečné postoje řady zákonodárců z nekomunistických stran, kteří trvali na udržení parlamentu jako tradiční instituce demokratického pluralitního systému a jehož činnost by odpovídala standardům běžným v parlamentních demokraciích, utlumovaly tak výrazně snahy o degradaci parlamentu do pozice bezvýznamné instituce.

Výběr tématu předložené práce lze chápat za dobře promyšlený. Jan Dobeš citlivě a zároveň zaslíbeně provází čtenáře nelehkým a z nemalé části dramatickým osudem poválečného parlamentu. Přinesl řadu zcela nových poznatků a hodnocení, které prohlubují poznání o činnosti, mechanismech fungování, roli a charakteru poválečného Národního shromáždění, ale také o době, ve které působilo. Autor prokázal, že je pozorným badatelem a dobrým znalcem uvedené problematiky včetně celé řady důležitých pramenů a literatury. Lze ocenit, že jako jeden z mála badatelů věnoval systematickou pozornost sestavení komplexnějšího obrazu a kritického odborného zhodnocení a pochopení role poválečného československého parlamentu či možnostem obnovy funkčního parlamentarismu, jehož limity bylo možné odvodit z principů omezené či limitované poválečné demokracie. Výrazně oceňuji detailní a pečlivé prostudování příslušných základních archivních fondů a zároveň provedení výzkumu relevantních fondů v řadě speciálních archivů. V tomto kontextu bych rád položil dotaz, jaká je dostupnost či zpracovanost dokumentů či materiálů z provenience dalších poslaneckých klubů v rámci PNS a ÚNS, autor v práci odkazuje na materiály poslaneckého klubu KSČ. Z hlediska výše uvedeného naplnila práce základní cíl – přinesla nové poznatky a rozšířila

výrazně možnosti porozumět a kriticky zhodnotit fungování, roli i limitům poválečného Národního shromáždění v kontextu působení politických stran a dalších subjektů politického života a v kontextu poválečného vývoje v Československu. Práci Jana Dobeše tak lze právem považovat za původní a komplexní vědeckou studii, kterou lze ocenit i jako první seriózní pokus o ucelenější zpracování důležitého tématu českých a československých politických a správních dějin z období let 1945-1948.

Předkládaná práce Mgr. Jana Dobeše „Národní shromáždění v letech 1945-1948“ svým zpracováním a obsahem splňuje požadovaná odborná kritéria disertační práce - považuji ji za výbornou - a proto ji **d o p o r u č u j i** k obhajobě.

Doc. PhDr. Jiří Kocian, CSc.

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.

Praha, 11. května 2010